

KAZAK GAZETESİ¹

Vahit TÜRK*

Kazak halkı 19. yüzyılın sonlarına doğru gazete kavramıyla tanışmıştır. Avrupa ile ilişkilerinin düzeyine göre zaman farkları olmakla birlikte, gazete, genel olarak 1850'lerden sonra Türk ülkelerinde görülmeye başlanır.

Türk aydınları kısa bir zaman içinde gazeteyi, düşüncelerini topluma aktarma ve yaymanın en önemli aracı hâline getirmişlerdir. Sayı bakımından Avrupa ülkeleriyle kıyaslamak mümkün olmasa da, her Türk ülkesinde peş peşe gazeteler çıkarılmıştır. Bu gazetelerin her biri çok büyük sorunlar ve çalkantılar içerisinde bunalan Türk ülkelerindeki aydınların, sorunların çözümü ile ilgili düşüncelerini yayma aracı olarak kullanılmışlardır. Bu gazeteleri çıkaran aydınların büyük kısmında içinde yaşadıkları çağı kavrayıp kendi toplumlarının geleceğini oluşturma düşüncesiyle yoğun bir zihin faaliyeti görülür. Gazetelerin bir kısmı yerel kalmış, bir kısmı ise daha uzak coğrafyalara ve geniş kitlelere hitap edebilmiştir.

Kazak halkına hitap eden ilk gazete, 1870'te Taşkent'te çıkarılan **Türkistan Vilayetinin Gazeti**'dir. 1888'de **Dala Valayatının Gazeti**, 1907'de St. Petersburg'da bir sayı çıkabilen **Serke**, 1907'de Troitsk'te yine bir sayı çıkabilen **Kazakstan Gazeti**, 1911'de aralıklarla 20 sayı çıkan **Kazakstan**

1 1913-1918 yılları arasında Orenburg'da milliyetçi Kazak aydınlarının çıkardığı gazetedir. Gazete 1998 yılında Almatı'da kitap şeklinde yayınlanmıştır.

* Doç. Dr., Sakarya Üniv., Fen-Edeb. Fak.

gazetesi, 1913'te Petropavl'da Tatarca ve Kazakça yayınlanan **Yeşim Dalası** adlı gazete, Kazak basın tarihinin başlangıcını oluşturan gazetelerdir (Söylemez, 2002).

1911'de çıkmaya başlayan **Aykap** dergisi ile 1913'te çıkmaya başlayan **Kazak** gazetesinin yukarıda sayılanlara kıyasla Kazak toplumu için ayrıca önemleri vardır. **Aykap** 1911-1915 arası 89 sayı, **Kazak** ise 1913-1918 arası 265 sayı çıkmıştır.

Çarlık idaresinin son yılları ile komünist idarenin ilk yılında çıkan **Kazak** gazetesinin Kazak toplumu üzerindeki etkisi son derece önemli olmuştur. Bu gazetenin faaliyeti Kazak toplumunda bağımsızlık düşüncesini canlı tutmuş ve 1917 ihtilalinde ortaya çıkan fırsatı bağımsızlık için değerlendirmeye çalışan Alaş partisini büyük ölçüde bu gazetenin yazarları organize etmişleridir. Gazetenin siyasi faaliyetleri ve bu faaliyetlerin sonuçları "*Kazak Siyasî Düşüncesinin Gelişimi ve Kazak Gazetesi (1913-1918)*" başlıklı makale ile İbrahim Kalkan tarafından değerlendirilmiştir (Kalkan, 2002). Bu yazıda ise 1998 yılında Almatı'da kitap olarak yayımlanan, Alaş üyelerinin ruhlarına bağışlanan **Kazak** gazetesi bütün olarak değerlendirilmeye çalışılacak, ayrıca yine aynı yayında yer alan gazete yazarlarının akıbetleri aktarılacaktır.

Kazak gazetesini yayın hayatına sokanlar; Şokan Velihan, İbray Altın-sarı, Abay Kunanbay gibi, Kazaklar için birinci kuşak olan aydınların açtığı çığırda yürüyen ikinci kuşak "kurucu" aydınlardır. 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında yetişen bu aydınların yaşadıkları devir, Çarlık Rusyası'nın çalkantılarla geçen son günleri ve Çarlık içerisinde yaşayan halkların hak arama ve bağımsızlık mücadelelerine sahne olan devirdir. Bu zaman diliminde Türk coğrafyasının her yerinde çalkantı ve karmaşa görülür. Bu devrin Türk aydınları, çeşitli fikir hareketleri içerisinde yer almışlar, Avrupa'daki siyasi gelişmeleri kavramaya, felsefi tartışmaları takip etmeye ve nüfuz edebildikleri ve anlayabildikleri kadarıyla bu düşünceleri kendi toplumlarına aktarmaya çalışmışlardır. Osmanlı'da olduğu gibi diğer Türk ülkelerinde de aydınların "fikrî" birlikleri yoktur. Her bir aydın kendi idraki ölçüsünde ve "etkilenmesi" doğrultusunda bir yol tutturmuştur. Osmanlı'da görülen, Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık, İştirakçilik (komünizm) akımlarının her birini diğer Türk ülkelerinde de görmek mümkündür. Bunlara ek olarak yerel şartların oluşturduğu bazı "fikir hareketleri"nden de bahsedilebilir.

Kazak gazetesi yazarları, gazetenin içeriğinden de anlaşılacağı üzere, öncelikle "Kazak kimliği" ve Kazak halkının yüzyıllardır yaşadığı sorunlar üzerinde yoğunlaşmışlar ve bu sorunlara çözüm yolları göstererek devlet makamlarına bunları ulaştırmaya çalışmış, bir taraftan da genel olarak Türk ülke ve halklarının sorunlarını da gündeme taşımaya çalışmış "millî" çizgiye sahip kişilerdir.

Bugünün şartlarında haftalık bir gazetenin beş yıl süreyle çıkarılması pek önemli görülmebilir, ancak **Kazak**'ın çıktığı zaman ve şartlar dikkate alındığında, bu işi yapan insanların fedakârlıkları daha iyi anlaşılır, ayrıca haftalık bir yayın organının 8000 tiraja ulaşması bugün için bile önemli bir olaydır.

44 sayısı 1913 yılında çıkan gazetenin ilk sayısında “Kurmetti Okuvşılar” başlığı altında çıkış sebebi, amaçları ve gazetenin bir halk için ne ifade ettiği açıklanmaktadır:

“Öncelikle gazete; halkın gözü, kulağı ve dilidir. İnsana göz, kulak ve dil ne kadar gerekliyse bir halka da gazete öyle gereklidir. Gazetesi olmayan yurt, gazetesi olan diğer yurtların karşısında kulağı olmayan sağır, dili olmayan lal, gözü olmayan kör gibidir.

İkinci olarak gazete; halka hizmet ulaştırır. Bilim ve fikir adamları gazete aracılığıyla halkın önüne düşüp ona yol gösterir.

Üçüncü olarak halka bilgi dağıtır.

Dördüncü olarak; halkın avukatlığını yapar.”

Bu yazıda değişik ülkelerde çıkan gazete sayıları da verilmiş ve gazetenin önemi üzerinde durulmuştur. Rusya’da 1907 yılında 2173 gazetenin çıktığı, bunların 1396’sının Rusça, 867’sinin Rus çarlığına dâhil ülkelerdeki diğer halkların dillerinde çıktığı ve bu 867’nin içinde 30 civarındaki gazeteyi de Tatar “kardeşlerimiz”in çıkardığı belirtilmiştir. Yine bu yazıda gazetenin adıyla ilgili “yurdumuzun ve halkımızın temiz adı diye gazetemizin adını **Kazak** koyduk” açıklaması yapılmıştır.

*“Milletin durumunu düşünüp, ona hizmet etmeyi boynumuzun borcu bilip, işimizi gücümüzü ona hasrettik. Tanrı hayırlı eylesin! “Amin” diyerek kolumuzu sıvayıp, “ha gayret” diyip gücümüzü birleştirip, “Allah” diyerek işe girişelim.”*Gazetenin yayın ilkeleri de bu yazının sonunda şu şekilde açıklanmıştır:

“Gazetemize hangi dilde olursa olsun yazılan sözler, haberler kabul edilir. Gazetemizin esas amaçlarından biri; başkasından alıp, kendimizde olanla birleştirip Kazak dilinin gelişme yönünü bir düzene sokarak yolunu açmak, bunun için de Kazak’ın ata sözleri, bilmeceleri, deyimleri, biyeler ve şeşenlerin söylediği sözleri, basılmamış şiirleri, kıssaları kabul edeceğiz.”

Gazetenin içeriğine bakıldığında yukarıda belirtilen konuların sıkça yer aldığı görülür. 1913 yılında çıkan sayılarda yerleşik hayata geçen Kazakların toprak meselesi, Çin’deki Kazaklar, Kazak tarihi konuları yanında Avrupa’nın o günkü durumunun ve Balkan savaşının değerlendirildiği bir yazı dikkat çekicidir. Bu yazıda Avrupa’nın büyük devletlerinin siyasî durumları söz ko-

nusu edilmiş ve Osmanlı-Avrupa ilişkileri üzerinde durularak bazı noktalara dikkat çekilmiştir. “...Aralarında başka dinli, başka kanlı padişahlık yalnızca Türkiye’dir. Türkiye’nin İstanbul’u alıp Ayasofya’nun haçının yerine hilâl yerleştirmesi Hıristiyanların aklından çıkmamıştır. Aralarında “Şark Meselesi” diye bir söz vardır. Onun asıl amacı Türk’ü Avrupa’dan kovup İstanbul’u almak, hilâlin yerine haçı tekrar yerleştirmektir.” Din Talası başlıklı bir yazıda ise din konusu üzerinde durulmuştur. Kazak gençlerini okumaya ve meslek sahibi olmaya çağıran “Kazak Jastarına” başlıklı yazı ise Kazakların o dönem için çok önemli bir sorununa dikkat çekmektedir. Her sayıda gazeteye gelen mektuplar da yayımlanmaktadır. Kazaklardan asker alınması, seçim meselesi ayrı yazı konularıdır. Grigoriy Nikolayeviç Potanin’in Kazaklar arasında yaptığı derleme çalışmaları da ayrı bir yazının konusu edilmiştir. Ahmet Yesevî hakkında yazılmış olan uzunca bir yazının başlığı “Haziret Sultandır”. “Kerek Söz” başlıklı yazıda Balkan savaşında Osmanlı’ya karşı birlikte hareket eden Bulgar, Sırp, Karadağ ve Yunanlıların savaştan sonra birbirlerine düşmeleri ve Bulgarların Ruslardan ve başkalarından yardım istekleri konu edilmiştir. Duma ile ilgili pek çok yazı dikkat çekmektedir. **Aykap** yazarları ile **Kazak** yazarları arasında başlayan münakaşaların da gazete sayfelerinde yer aldığı görülmektedir. “Kazaktın Bas Akını” başlıklı makalede Abay İbrahim Kunanbay’ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Kazakların hayatında önemli rol oynayan Alaş partisinin bir siyasi hareket olarak güç kazanması Kazak gazetesi sayesinde olmuştur. Gazetenin pek çok sayısında “Alaş” ile ilgili yazılarla karşılaşılacaktır.

Gazete 1914 yılında 55 sayı çıkmıştır. 9 Ocak 1914 tarihli sayıda gazetenin satış rakamları şu şekilde verilmiştir:

Torgay 694, Semey 612, Akmola 584, Siriderya 327, Oral 301, Jetisuv 157, İşki Oraldık 136, Fergana 30, Semerkand 8, Zakaspiy 5, Orenburg 37, Ufa 14, Kazan 13, Kıtay (Çin) Kazığı 10, Petersburg 9, Türkiye 5, Moskova 3, Tomsk 3, başka şehirler 57, Toplam 3007.

1915 yılında gazetenin 101-163 arası sayıları yayımlanmıştır. Bu sayılarda da genel yayın politikasında bir farklılık görülmemektedir. Mehmet Emin Resulzade’nin Nevruz ile ilgili bir yazısı Kazakçaya aktarılarak bu yılki sayıların birinde yayınlanmıştır. Bu yazıda Resulzade’nin dikkat çeken bir teklifi vardır: “*Bu yıl ki nevrüzde harcayacağımız parayı Kars ve Ardahan savaşında perişan olanlara verelim.*” Bu yılki sayılarda savaş haberlerine, özellikle de savaştaki Kazaklar ile ilgili haberlere yer verildiği görülmektedir. Okuyan Kazak gençleri için yardım talepleri gazetede sık sık yer almaktadır. **Kırım Sözü** gazetesinde yayınlanan birkaç hikaye bu yılki sayılarda peş peşe yayımlanmıştır. Tolstoy’un bir hikayesi de bu sayılarda tercüme edilerek

yayımlanmıştır. Kitap tanıtımı da hemen her sayıda karşımıza çıkmaktadır. Rusça veya Kazakça okuma meselesi sık tartışılan ve üzerinde durulan konulardan biridir. Aile adının kullanılmasında nasıl bir yol izleneceği, Rusça “-ov / -ova” eklerinin yerine “oğlu / kızı” kelimelerinin kullanılmasının gerektiği de ayrı bir tartışma konusudur. Gazetede sık sık yer alan bir konu da Kazakların yaşadığı şehir ve kasabaların tanıtılmasıdır. Kanunlar, toprak meselesi, göçebelik-yerleşiklik, yerleşik hayata geçen Kazakların sorunları hemen her sayının değişmez konuları olarak karşımıza çıkmaktadır. Din meselesi ve dini konularda okuyucuları bilgilendirmeye yönelik yazılarla da sık karşılaşmaktayız. Varlıklı insanların yaptıkları bağışlarla çıkan gazete, zaman zaman yapılan yardımları ve yardım edenlerin adlarını da yayınlamaktadır. 1915 yılında **Aykap**’ın yayını durdurduğu haberi verilmiş ve bunun maddi yetersizlikten kaynaklandığı belirtilmiştir. Aynı yıl yayımlanan bir yazıda ise **Kazak** gazetesine yapılan bağış toplamı 1274 som 40 tiyin olarak verilmiştir. Kazaklardan asker alınma konusu da sürekli üzerinde durulan bir mesele olarak görülmektedir. İnsanların hayat şartları, çiftçilik, ticaret gibi konularla ilgili yazılarla da çokça karşılaşmaktayız.

1916 yılında 166-211 arası sayılar yayımlanmıştır. 1915’te 101-163 arası sayıların yayımlandığı belirtilmişti, 164. ve 165. sayılar her iki yılda da gösterilmemiştir.

Tiyatro ile ilgili ilk yazı 1916 yılında yayımlanmıştır. Semey’de bir bankanın açılışı ile ilgili haberi yine bu yılki sayılarda görmekteyiz. Haberde, bankanın 1913’te açıldığı belirtilmektedir. 1916 yılında çıkan sayıların ağırlıklı konusunu savaş ve askerlik meselelerinin oluşturduğu görülmektedir. Ufa’daki Galiya medresesiyle ilgili bir yazı, diğer medreselerle bu medreseyi karşılaştırması bakımından ilgi çekicidir.

Gazetenin 212 ile 245 arası sayıları 1917 yılında çıkarılmıştır. 1916 yılının ve savaşın, Savaşta Kazakların durumunun değerlendirildiği yazı, bu yılın ilk sayısında yer almıştır. “Türk Tilinin Uluk Galımı” başlıklı yazı Radloff’un 80. doğum yılı dolayısıyla yazılmış ve büyük alimin çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. 1917’de Rusya’da meydana gelen olaylar, Çarlık idaresinin ortadan kalkması ve yerine kurulan idarenin demokrat tutumu, **Kazak** gazetesinin bu yıldaki hemen hemen tek konusu olarak görülmektedir. Yazıların pek çoğunda daha hür bir Kazak halkından söz edilmekte, Alaş partisinin faaliyetleri açıkça anlatılmakta, yapılacak seçimlerle ilgili halka yol gösterilmekte ve adaylar tanıtılmaktadır. Alaş’ın adaylarının büyük kısmının da **Kazak**’ın yazarları olduğu görülmektedir.

1918 yılında gazetenin 258-265 arası sayılarının çıktığı belirtilmiştir. Burada da 12 sayı boşluk görülmektedir. 1918’de çıkan sayıların tamamında Alaş

Orda ile Bolşevikler'in mücadelesi söz konusu edilmiştir. Yazıların bir kısmı millî heyecan uyandırmaya yönelik, bir kısmı ise Bolşevikler'le yapılan savaşları anlatmaktadır. “Attan Alaş Azamatı” başlıklı yazıdan; “*Ey Alaş! Sen kimsin? –Sen Fatih Türk oğlusun. Ataların at üstünde kılıçla dünyanın yarısına hakim oldu, İstanbul’u alıp Karpat dağlarına dayandı. Yiğit Türk’ün yiğit yürekli çocuğu; silkin, atını hazırlayıp bin, düşmana saldır! Düşmanın kim? Düşmanın bolşevik, bolşeviklerin kökü kurumadan Rusya’da sükunet sağlanamayacaktır.*”

Kitabın sonunda yer alan konulara göre bibliyografyada gazetede işlenen konular şöyle sıralanmıştır:

1. Rusya sömürgeciliği devrindeki Kazakistan.
2. Çarlık Rusyasının yerleştirme ve yer değiştirme siyaseti.
3. Rusya ile diğer ülkelerin ilişkileri.
4. Birinci Dünya Savaşı ve Kazakistan’a etkisi.
5. Ocak Devrimi sırasında Kazakistan.
6. Kazak ülkesinin yönetimi ve mahkeme kuruluşu.
7. Duma ve ondaki Müslüman grubu ile bürosunun faaliyeti.
8. Kazakistan’ın sosyal ve ekonomik gelişmesi.
9. Kazak elinin tarihi. Tarih, arkeoloji ve etnografya ile ilgili bilgiler.
10. Örf-âdet, oyun-eğlence, din meselesi.
11. Medeniyet ve edebiyat meseleleri.
12. Şiirler.
13. Hikayeler.
14. Çeviriler.
15. Yayımlanan kitaplar.
16. Eğitim-öğretim, terbiye meselesi.
17. Gazete ve dergi çıkarma işi.
18. Sağlık.

Bu başlıklardan anlaşılacağı üzere **Kazak** gazetesi hitap ettiği toplumu ilgilendiren hiçbir konuya duyarsız kalmamış ve devrin şartlarına, toplumun ihtiyaçlarına göre bir yayın organı olmuştur. Beş yıl süreyle haftalık olarak çıkan gazete, 8000 gibi bir tiraja ulaşmış ve Kazaklar için son derece önemli işlevler üstlenmiştir. **Kazak** gazetesi bu faaliyetlerini normal şartlarda ve demokratik bir ortamda değil, binbir türlü zorluk ve sıkıntıya göğüs germe pahasına yapmıştır. Başta baş yazarı Ahmet Baytursun olmak üzere pek çok

yazarı kovuşturmaya uğramış, para ve hapis cezaları almışlardır. Bu yazarların daha sonraki hayatları ise daha büyük sıkıntılarla geçmiş ve büyük kısmı “kızıl kırgın” kurbanı olmuştur.

Kazak Gazetesi Yazarları Ve Sonları

Yazarlar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmışlardır. Burada yazarların hayat hikayelerini vermeden kısaca doğum, ölüm ya da öldürülme tarihlerini vereceğiz.

Birmuhamet Aybasov (1895-1938) Kuvgın – sürgin kurbanı. (Yani Repressiya – Kızıl kırgın kurbanı)

Jüsipbek Aymavitov (1889-1931) Kuvgın – sürgin kurbanı.

Jakıp akbayev (1876-1934) Kuvgın – sürgin kurbanı.

İşangali Arabayev (Doğum- ölüm tarihi yok) Kuvgın – sürgin kurbanı. (Kırgız)

Muhtar Avezov (1897-1961) Kuvgın – sürgin köp körge. Pek çok kere sürülüp kovulmuş ama yaşamayı başarabilmiş şanslılardan.

Guleyim Ahmetkızı Baygurina (1898- ölüm tarihi yok) Kocası Eljan Mahmutulu Baygurin kuvgın – sürgin kurbanı.

Ahmet Baytursinov (1873-1938) Kuvgın – sürgin kurbanı.

Alihan Nurmammeduli Bökeyhanov (1866-1937) Kuvgın – sürgin kurbanı.

Ahmet İrimjanov (1870- 1927) Kuvgın – sürgin kurbanı.

Akkagaz Dosjanova (1893- 1932)

Halel Dosmuhametov (1883- 1939) Kuvgın – sürgin kurbanı.

Sabit Dönentayev (1894- 1933) Kuvgın – sürgin kurbanı.

Mirjakıp Duvlatov (1885-1935) Kuvgın – sürgin kurbanı.

Ganijamal Baymuratkızı Duvlatova (1895- 1940)

Alimhan Ebuulı Yermekov (1891- 1970) - Kuvgın – sürgin körge.

İliyas Jansugırov (1894- 1938) Kuvgın – sürgin kurbanı.

Tahir Jomartbayev (1884- 1937) Kuvgın – sürgin kurbanı.

Kudaybergen Kuvanulu Jubanov (1899- 1938) Kuvgın – sürgin kurbanı.

Magjan Jumabayev (1893- 1938) Kuvgın – sürgin kurbanı.

Meşhur-Jüsip Köpeyev (1857- 1931)

Gumar Karaşyev (1875-1921)

Şakerim Kudayberdiyev (1858-1931) Kuvgın – sürgin kurbanı.

Nazife Segizbaykızı Kuljanova (1887-1933)
Beyimbet Jarmagambetuli Maylin (1894- 1938) Kuvgın – sürgin kurbanı.
Mustakim Maldıbayev (1880-1927) Kuvgın – sürgin kurbanı.
Ahmet Mametov (1894- ölüm tarihi yok) Kuvgın – sürgin kurbanı.
Gabdolgaziz Musagaliyev (1880-1933) Kuvgın – sürgin kurbanı.
Mustafa Şokayev (1890-1941) Kuvgın – sürgin kurbanı.
Ahmet İřan Orazayev (1861-1927)
Mustafa Orazayev (1891-1970)
Biyahmet Sarsenov (1885- 1921)
Jansultan Seydalın (1856-1919)
Jihanřa Almuhametuli Seydalın (1877-1923)
Asılbek Jumanulı Seyitov (1894-1937) Kuvgın – sürgin kurbanı.
Muhametjan Seralın (1872-1929)
Bekmuhambet Serkebayev (1892-1976)
Sultanmahmut Toraygırov (1893-1920)
Muhametjan Tınışbayev (1879-1937) Kuvgın – sürgin kurbanı.
Jumagalı Tilevlin (1889-1937) Kuvgın – sürgin kurbanı.
Subhanberdi Hasenov (1892-1942) Kuvgın – sürgin kurbanı.
Sadvakos Musaulı Şormanov (doğum ve ölüm tarihi verilmemiş).

Kazak'ın 41 kişilik yazar listesinde yer alan 26 kişi, çoğu 1937-38'de olmak üzere öldürölmüştür. Kalan 15 kişinin bir kısmı, Stalin idaresinden önce ölmek gibi bir bahtlılığa sahip olmuş yaşayanlar ise bütün hayatlarını büyük sıkıntılar içerisinde geğirmişlerdir. Henüz dünya kamuoyu bir yana, Türkiye kamuoyuna bile taşınamayan bu aydın soykırımında öldürölenlerin suçları; milliyetçilik, turancılık, başka ölkelere –bilhassa Türkiye'ye- casusluk yapmaktır, ancak Türkiye bu casuslarından(!) hiçbir zaman haberdar olmadı. Bozkırın bu fedakar insanları ancak ölümlerinden 40-50 yıl sonra yurtlarına eserleriyle yeniden dönebildiler.

KAYNAKÇA

KALKAN, İbrahim (2002). *Kazak Siyasat Düşüncesinin Gelişimi ve Kazak Gazetesi (1913-1918)*, **Türkler**, 19.cilt, Ankara
SÖYLEMEZ, Orhan (2002). *Bağımsızlığının 10. Yılında Kazakistan Cumhuriyeti*, **Türkler**, 19. cilt, Ankara-